

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΝΗΠΙΑΓΩΓΩΝ

ΘΕΜΑ ΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

**«Συμβουλευτικός- επικοινωνιακός λόγος του
Αριστοτέλη»**

**«Deliberative- communicative speaking of
Aristotle»**

Προπτυχιακή Φοιτήτρια: Αγγελική Ρόσσιου (Α.Μ 2790)

Διμελής Επιτροπή:

Επόπτης: Σωτηρία Τριαντάρη

Β' Βαθμολογητής: Αναστασία Στάμου

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγικό Πλαίσιο.....	3
1. Ο βίος του Αριστοτέλη.....	4-5
2. Εισαγωγή στη Ρητορική του Αριστοτέλη.....	6-8
2.1 Τα τρία είδη του ρητορικού λόγου.....	7
2.2 Έντεχνες και άτεχνες αποδείξεις.....	7-8
3. Ο συμβουλευτικός λόγος του Αριστοτέλη.....	9-14
3.1 Το προοίμιο και οι λειτουργίες του στον συμβουλευτικό λόγο....	10
3.1 Ο συμβουλευτικός λόγος και οι χρήσεις του.....	10-12
3.2 Η επιχειρηματολογία ειδικών θεμάτων στον συμβουλευτικό λόγο.....	12-14
4. Άλλοι συμβουλευτικοί ρήτορες.....	15-16
Επίλογος.....	17
Βιβλιογραφία.....	18-19

Εισαγωγικό Πλαίσιο

«Ρητορική του Αριστοτέλη προσφέρει διαχρονικά μια ποικιλότητα των μορφών του πρακτικού λόγου από τον οποίο πηγάζει ο χαρακτήρας και το ήθος του ρήτορα. Για τον αρχαίο ελληνικό κόσμο η δύναμη του πρακτικού λόγου είναι η φρόνηση. Ο λόγος και η φρόνηση είναι τα δύο βασικά συστατικά που καθιστούν τη ρητορική τέχνη ως ένα σύστημα που ασχολείται με τρόπους δημιουργίας πειθούς.» (Σωτηρία Τριαντάρη, *Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΣΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ*. Διαθέσιμο στο

http://www.academia.edu/25510653/Η_ΡΗΤΟΡΙΚΗ_ΤΟΥ_ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ_ΣΤΗΝ_Η_ΘΙΚΗ_ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ_ΤΟΥ_ΑΝΘΡΩΠΟΥ)

Ο Αριστοτέλης στη Ρητορική του αναφέρεται σε τρία είδη ρητορικής, γιατί τριών ειδών είναι και οι ακροατές των λόγων. Τα συστατικά στοιχεία ενός λόγου είναι τρία: α) ο ομιλητής, β) το θέμα για το οποίο μιλάει και γ) σε ποιον απευθύνεται, δηλαδή ποιος είναι ο ακροατής. Ο ακροατής είναι ή ένας απλός θεατής ή κριτής, κριτής βέβαια πραγμάτων που είτε έχουν γίνει είτε που πρόκειται να γίνουν. Τα είδη λοιπόν είναι ο δικανικός λόγος, ο επιδεικτικός λόγος και ο συμβουλευτικός λόγος.

«*Η συμβουλή είναι ή προτροπή ή αποτροπή· το ένα από αυτά τα δύο δεν κάνουν, πράγματι, πάντοτε και αυτοί που συμβουλεύουν σε ιδιωτικό επίπεδο και αυτοί που μιλούν δημόσια στον λαο. Στη δίκη έχουμε ή κατηγορία ή απολογία· πραγματικά, οι διάδικοι παίζουν υποχρεωτικά ή τον έναν ή τον άλλον από τους δύο αυτούς ρόλους. Στον επιδεικτικό, τέλος, λόγο έχουμε ή έπαινο ή ψόγο.*» (Ierahellas Hellas, Παρασκευή, 29 Ιουνίου 2012, *ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ : ΤΑ ΤΡΙΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΡΗΤΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ*. Διαθέσιμο στο http://aioniaellinikipisti.blogspot.gr/2012/06/blog-post_9027.html)

«*Το καθένα από τα είδη αυτά έχει και έναν ιδιαίτερο τελικό στόχο, και καθώς τα είδη είναι τρία, τρεις είναι και οι τελικοί στόχοι. Στόχος του συμβουλευτικού ρήτορα είναι το ωφέλιμο και το βλαβερό (γιατί όποιος προτρέπει, συστήνει αυτό που συστήνει με την ιδέα ότι είναι καλύτερο, και όταν αποτρέπει, αποτρέπει από κάτι που κατά τη γνώμη του είναι χειρότερο)· τους άλλους στόχους τους χρησιμοποιεί συμπληρωματικά: το δίκαιο ή το άδικο, το όμορφο ή το άσχημο. Των δικανικών ρητόρων ο στόχος είναι το δίκαιο και το άδικο, και αυτοί όμως δίπλα σ' αυτόν χρησιμοποιούν συμπληρωματικά και τους άλλους στόχους. Αυτοί, τέλος, που επαινούν ή ψέγουν έχουν για στόχο τους το όμορφο και το άσχημο, και αυτοί όμως συσχετίζουν αυτόν τον στόχο και με τους άλλους στόχους.*» (Ierahellas Hellas, Παρασκευή, 29 Ιουνίου 2012, *ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ : ΤΑ ΤΡΙΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΡΗΤΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ*. Διαθέσιμο στο http://aioniaellinikipisti.blogspot.gr/2012/06/blog-post_9027.html)

1.Ο βίος του Αριστοτέλη

Αριστοτέλης γεννήθηκε το 384 π.Χ., στην Ιωνική αποικία Στάγειρα της Χαλκιδικής, μια αποικία της Χαλκίδας, που βρέθηκε στην επικράτεια του κράτους των Μακεδόνων. Ο πατέρας του Νικόμαχος υπήρξε ιατρός του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα Β', πατέρα του Φιλίππου Β', και η μητέρα του Φαιστίς από την Χαλκίδα, καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια ιατρών.

Σε πολύ μικρή ηλικία ο Αριστοτέλης έχασε την μητέρα του και πριν γίνει έφηβος έχασε τον πατέρα του. Μετά τον θάνατο των γονέων του, την κηδεμονία του ανέλαβε ο φίλος και γαμπρός του πατέρα του Πρόξενος. Ο Πρόξενος φρόντισε τον νεαρό Αριστοτέλη σαν δικό του παιδί. Τον μόρφωσε με τον καλύτερο τρόπο, με αποτέλεσμα ο Αριστοτέλης να αποκτήσει όλη εκείνη την κλασική μόρφωση, που αποτέλεσε την βάση για τις μετέπειτα ειδικευμένες σπουδές του, στην ακαδημία του Πλάτωνα.

Ο Πρόξενος θέλοντας να δώσει ακόμα περισσότερη μόρφωση στον νεαρό τότε Αριστοτέλη, τον στέλνει σε ηλικία 17 ετών (367 π.Χ.) στην Αθήνα. Εκεί εγγράφεται αμέσως στην Ακαδημία του Πλάτωνα. Τον καιρό που έρχεται ο Αριστοτέλης στην Αθήνα, ο Πλάτων βρίσκεται στη Σικελία αφήνοντας ως υπεύθυνο της Ακαδημίας τον Εύδοξο τον Κνίδιο, τον μεγαλύτερο μαθηματικό και αστρονόμο του 4ου αιώνα π.Χ. Για τον Εύδοξο ο είχε πάντοτε την καλύτερη γνώμη, όπως φαίνεται από τον τρόπο που αναφέρεται σ' αυτόν στα έργα του. Με την επιστροφή του Πλάτωνα, η Ακαδημία γνωρίζει τις μέρες της μεγαλύτερης ακμής της, ακριβώς την περίοδο που ο νεαρός Αριστοτέλης μυείται βαθμιαία στα μυστικά της επιστήμης της φιλοσοφίας.

Στην Αθήνα ο Αριστοτέλης παρέμεινε πάντοτε ένας ξένος (μέτοικος), στενά συνδεδεμένος στην συνείδηση του κόσμου με την αυλή των Μακεδόνων, οπότε ήταν φυσικό να αποτελέσει στόχο της αντιμακεδονικής παράταξης. Ποτέ δεν απέκτησε πολιτικά δικαιώματα, ακόμη κι όταν η φήμη του εδραιώθηκε τόσο ώστε να του ανατεθεί, σε συνεργασία με τον μαθητή του Καλλισθένη, η καταγραφή των νικητών των Πυθικών αγώνων στο μαντείο των Δελφών. Οι Αθηναίοι κατά καιρούς τον χρησιμοποίησαν ως μεσολαβητή για να επιτύχουν προνόμια από τον Φίλιππο βασιλιά της Μακεδονίας.

Ωστόσο αρκετές φορές αναγκάστηκε να φύγει από την Αθήνα, ανάλογα με τις τροπές που πήρε η πολιτική αντιπαράθεση στην πόλη. Στην αρνητική φήμη του Αριστοτέλη ίσως να επέδρασαν, πέρα από τους πολιτικούς, και φιλοσοφικοί λόγοι, αφού πολλές φορές ενεπλάκη σε έντονες διαμάχες τόσο με τη σχολή του Ισοκράτη όσο και τους διαδόχους του Πλάτωνα, τους Μεγαρικούς φιλοσόφους και τους Κυνικούς. Η κατάληψη της Ολύμπου από τους Μακεδόνες το 349 π.Χ. και η ανάληψη της εξουσίας στην Αθήνα από τον Δημοσθένη και το αντιμακεδονικό στρατόπεδο δημιούργησαν βαρύ κλίμα για τον Αριστοτέλη.

Έτσι, μετά τον θάνατο του Πλάτωνα τον 347 π.Χ., ο Αριστοτέλης εγκαταλείπει την Αθήνα και ζει για τρία χρόνια στην Άσσο της Μικράς Ασίας, κοντά στον τύραννο και προστάτη των φιλοσόφων Ερμία, ο οποίος ήταν προσωπικός του φίλος. Θα επιστρέψει στη γενέτειρά του το 343 π.Χ., συνοδευόμενος από τον

Θεόφραστο, και έναν χρόνο αργότερα θα αποδεχθεί την πρόσκληση του βασιλιά των Μακεδόνων Φιλίππου να αναλάβει την εκπαίδευση του διαδόχου του μακεδονικού θρόνου Αλέξανδρου του Μεγάλου.

Ο φιλόσοφος επέστρεψε στην Αθήνα το 335 π.Χ., ύστερα από την δολοφονία του βασιλιά Φιλίππου. Ο φίλος του Αντίπατρος είχε διοριστεί κυβερνήτης της Ελλάδας, οι στενοί δεσμοί του με τον Αντίπατρο πιστοποιούνται από το γεγονός ότι ο Αριστοτέλης θα ορίσει τον Αντίπατρο ως εκτελεστή της διαθήκης του. Είναι η εποχή που ο Αριστοτέλης δημιουργεί τον δικό του κύκλο φίλων και μαθητών, το Λύκειο , ένα ιερό άλσος του Απόλλωνα, κάτω από τον Λυκαβητό.

Με τον θάνατο του Αλεξάνδρου το 323 π.Χ., ξέσπασαν ταραχές στην Αθήνα και η ζωή του Αριστοτέλη απειλήθηκε σοβαρά, οπότε αναγκάστηκε να καταφύγει στην Χαλκίδα. Λέγεται ότι διατυπώθηκε εναντίον του κατηγορία για ασέβεια, και ότι φεύγοντας είπε ότι δεν θα επιτρέψει στους Αθηναίους να κάνουν δυο φορές το ίδιο έγκλημα κατά της φιλοσοφίας– εννοώντας φυσικά την καταδίκη και τον θάνατο του Σωκράτη .

Στην Χαλκίδα θα πεθάνει τον επόμενο χρόνο, σε ηλικία 62 χρόνων. Ο θάνατος του οφείλεται σε κάποια διαδεδομένη αρρώστια. Από τα 62 χρόνια της ζωής του, τα 40 καλύπτονται από αδιάλειπτη διδακτική, ερευνητική και συγγραφική δραστηριότητα. [ΠΛΑΤΩΝ: Μ. Ζ. Κοπιδάκης & Έλενα Πατρικίου, ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ: Δημήτρης Λυπουρλής & Δέσποινα Μωραΐτου. Φιλοσοφικός λόγος Πλάτων-Αριστοτέλης Γ' Τάξη γενικού λυκείου (θεωρητική κατεύθυνση)]

2. Εισαγωγή στη Ρητορική του Αριστοτέλη

Η ρητορική και η διαλεκτική βρίσκονται σε αναλογική σχέση. Η ρητορική καταγράφεται ως τεχνική, διότι υπάρχει η δυνατότητα συστηματικής έκθεσης των εργαλείων που χρησιμοποιεί ο ρήτορας. Τα εγχειρίδια ρητορικής που έχουν γραφτεί πριν από τον Αριστοτέλη είχαν μια σημαντική για τον ίδιο έλλειψη. Δεν υπήρχαν παρομοιώσεις, αναλογίες και υποβλητικές εικόνες. Τα παραπάνω ο Αριστοτέλης τα χαρακτηρίζει ενθυμήματα και θεωρεί ότι είναι το σπουδαιότερο στοιχείο του λόγου, μέσω του οποίου ο ρήτορας καταφέρνει να επιχειρηματολογεί με αποτελεσματικό τρόπο. (PAMANTANΗΣ ΝΙΚΟΣ, ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ «Ο ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΣ ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ». Διαθέσιμο στο <http://ikee.lib.auth.gr/record/129873/files/ramantanis.PDF>)

Ο ρήτορας προσπαθεί να αποδείξει το πιθανό, για αυτό το λόγο δεν χρησιμοποιεί επιστημονικές αποδείξεις. Προσπαθεί να πείσει μέσα από την λογική επιχειρηματολογία και μέσω της καλής του γνώσης επάνω στην ψυχολογία. Η λάθος χρήση της ρητορικής τέχνης είναι αυτή, η οποία ευθύνεται για την δυσφήμιση της. Ωστόσο είναι απαραίτητη, καθώς δείχνει τα λάθη και έχει τη δυνατότητα να προστατέψει την αλήθεια και το δίκαιο.

Την ρητορική μπορούμε να την προσδιορίσουμε ανάμεσα στην διαλεκτική και στην ηθική. Αυτό προκύπτει από τα μέσα που χρησιμοποιεί ο ρήτορας για να καταστήσει τον λόγο του πειστικό. Ο χαρακτήρας του πρέπει να κάνει καλή εντύπωση στους ακροατές. Έπειτα πρέπει να διαθέτει την ικανότητα να φορτίζει συναισθηματικά τον ακροατή, έτσι ώστε να κερδίζει την συμπάθεια του. Πρέπει με λίγα λόγια, να είναι γνώστης των ανθρώπινων παθών και να έχει την δυνατότητα να κάνει ηθικές παρατηρήσεις. Τέλος, χρήζει να είναι ικανός στην ανάπτυξη μιας λογικής επιχειρηματολογίας, η οποία καθιστά το ευλογοφανές ως υπαρκτό. Τα τρία αυτά χαρακτηριστικά είναι που τοποθετούν την ρητορική ανάμεσα στην διαλεκτική και στην ηθική. (PAMANTANΗΣ ΝΙΚΟΣ, ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ «Ο ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΣ ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ». Διαθέσιμο στο <http://ikee.lib.auth.gr/record/129873/files/ramantanis.PDF>)

« Ο Αριστοτέλης, αν και επισημαίνει την επικινδυνότητα της ρητορικής δεινότητας, δεν παύει να υποστηρίζει ότι, τόσο η ρητορική όσο και η διαλεκτική είναι τέχνες που έχουν την ικανότητα να παράγουν συλλογισμούς προς δύο αντίθετες κατευθύνσεις. Η ρητορική, όπως η διαλεκτική, δεν ασχολείται με ένα συγκεκριμένο πεδίο θεμάτων. Κατά κύριο λόγο ενδιαφέρει την ρητορική η ικανότητα διάκρισης των μέσων σε μια συνθήκη, που θα οδηγήσουν τον ρήτορα στο να προβάλει το πειστικό ή ακόμα καλύτερα το φαινομενικά πειστικό της θέσης του.

Κατ' επέκταση ρήτορας χαρακτηρίζεται αυτός, ο οποίος όχι μόνο έχει την ικανότητα παραγωγής συλλογισμών, αλλά έχει και την δυνατότητα επιλογής του συλλογισμού μέσα από μια σειρά δυνατών προτάσεων.» (PAMANTANΗΣ ΝΙΚΟΣ, ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ «Ο ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΣ ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ». Διαθέσιμο στο <http://ikee.lib.auth.gr/record/129873/files/ramantanis.PDF>)

2.1 Τα τρία είδη του ρητορικού λόγου

Ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι τα μέρη που συνθέτουν τον ρητορικό λόγο είναι ο ομιλητής, το θέμα που πραγματεύεται και το ακροατήριο. Το ακροατήριο αποτελεί την τελική διεύθυνση του ρητορικού λόγου και είναι αυτό που στο τέλος καθορίζει το είδος του λόγου. Εάν το ακροατήριο αποτελείται από μέλη της εκκλησίας του Δήμου και πρόκειται να αποφασίσει για πράγματα τα οποία πρόκειται να γίνουν, τότε ο λόγος χαρακτηρίζεται συμβουλευτικός. Για πράγματα τα οποία έχουν ολοκληρωθεί και λαμβάνει απόφαση ο δικαστής-για παράδειγμα- χαρακτηρίζεται δικανικός. Τέλος, όταν ο απλός θεατής κρίνει την δεινότητα του ρήτορα, ο λόγος ονομάζεται επιδεικτικός.

Για τα είδη των ρητορικών λόγων ο ρήτορας πρέπει να είναι σε θέση να παράγει ρητορικούς συλλογισμούς. Ο Αριστοτέλης στην ρητορική όταν ορίζει τον ρητορικό συλλογισμό τον τοποθετεί διπλά στον διαλεκτικό και τον συσχετίζει με αυτό που αποκαλεί τόπους. Διαλεκτικούς και ρητορικούς συλλογισμούς χαρακτηρίζει τους συλλογισμούς που χρησιμοποιούνται για να αναλύσει κάποιος τους κοινούς τόπους. Οι τόποι έχουν μια ευρεία γκάμα πεδίων στα οποία βρίσκουν εφαρμογή πεδία όπως: το δίκαιο, η φυσική, η πολιτική και σε άλλα. (ΡΑΜΑΝΤΑΝΗΣ ΝΙΚΟΣ, ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ «Ο ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΣ ΘΕΛΙΤΗΤΟΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ». Διαθέσιμο στο <http://ikee.lib.auth.gr/record/129873/files/ramantanis.PDF>)

2.2 Έντεχνες και Άτεχνες αποδείξεις

Η ρητορική είναι η ικανότητα να εντοπίζονται, στην κάθε περίπτωση, τα στοιχεία εκείνα που μπορούν να πείσουν τον εκάστοτε ακροατή. Αυτό δεν έχει τη δυνατότητα να το πράξει καμία άλλη τέχνη. Η καθεμιά από τις άλλες τέχνες είναι διαφωτιστική και πειστική στο εκάστοτε δικό της αντικείμενο- η ιατρική στα θέματα υγείας και αρρώστιας, η γεωμετρία στις ιδιότητες των μεγεθών, η αριθμητική στους αριθμούς-. Η ρητορική όμως έχει τη δυνατότητα να εντοπίζει τα στοιχεία που μπορούν να πείθουν σε κάθε θέμα που απασχολεί. Αυτό είναι και που μας κάνει να λέμε ότι η ρητορική δεν προϋποθέτει ειδικές γνώσεις για επιμέρους συγκεκριμένα θέματα. Ο ρητορικός λόγος λειτουργεί πειστικά με τρεις τρόπους, μέσω του χαρακτήρα του ρήτορα, μέσω της διάθεσης που δημιουργεί στην ψυχή του ακροατή ή με τα αποδεικτικά ή φαινομενικά αποδεικτικά επιχειρήματα που περιέχει ο ίδιος.

Από τις αποδείξεις που χρησιμοποιεί ο ρήτορας άλλες είναι έντεχνες και άλλες άτεχνες.

❖ *Έντεχνες αποδείξεις.* Είναι εκείνες που ο ίδιος ο ρήτορας επινοεί. Αυτές είναι:

A. Τα ενθυμήματα, βραχυλογικοί συνήθως συλλογισμοί οι οποίοι, αναλόγως των προτάσεων, των δεδομένων δηλ. στα οποία στηρίζονται, δίδουν συνήθως πιθανά, αλλά και ασφαλή κάποτε συμπεράσματα

Β. Τα παραδείγματα. Είναι πραγματικά ή πλαστά παραβολές. Είναι όμως ενδείξεις μόνον. Η αποδεικτική τους αξία στηρίζεται στην ομοιότητα ή την αναλογία προς αυτό που ζητείται να αποδειχθεί.

Γ. Οι γνώμες. Είναι αποφθέγματα για ζητήματα γενικού χαρακτήρα και επομένως μπορεί να λεχθεί γι' αυτές ό,τι και για τα ενθυμήματα.

Δ. Τα ήθη. Η πειστικότητα του ρήτορα εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την εντύπωση που θα προξενήσει στο ακροατήριο ο ίδιος ως προσωπικότητα.

Ε. Τα πάθη. Επίσης σε όλη τη διάρκεια της αγορεύσεως ο ρήτορας, γνωρίζοντας ότι οι άνθρωποι αποφασίζουν περισσότερο συναισθηματικά παρά λογικά, προσπαθεί να διεγείρει στις ψυχές των ακροατών του τα συναισθήματα που τον συμφέρουν ή να μεταγγίσει τα συναισθήματα που κυριαρχούν στη δική του ψυχή. (Κωνσταντίνος Ι. Δάλκος, Χρίστος Ι. Δάλκος, Γεώργιος Π. Μανουσόπουλος, Νικόλαος Ι. Μπονόβας & Σπυρίδων Α. Παργινός. Ρητορικά κείμενα Β' ενιαίο λυκείου θεωρητικής κατεύθυνσης. Συγγραφείς)

- ❖ *Άτεχνες αποδείξεις*. Άτεχνες αποδείξεις είναι αντικειμενικά πειστήρια που δεν οφείλονται στην τεχνική δεξιότητα του ρήτορα όπως νόμοι, μαρτυρικές καταθέσεις, όρκοι και έγγραφα όπως συμβόλαια, διαθήκες κ.λπ. (Κωνσταντίνος Ι. Δάλκος, Χρίστος Ι. Δάλκος, Γεώργιος Π. Μανουσόπουλος, Νικόλαος Ι. Μπονόβας & Σπυρίδων Α. Παργινός. Ρητορικά κείμενα Β' ενιαίο λυκείου θεωρητικής κατεύθυνσης. Συγγραφείς)

3. Ο συμβουλευτικός λόγος του Αριστοτέλη

Ο Αριστοτέλης στη Ρητορική σχετικά με τα τρία είδη, το συμβουλευτικό, το δικανικό και τον επιδεικτικό λόγο, επισήμανε τον τελικό σκοπό που επιτελεί το κάθε είδος. Συγκεκριμένα, ανέφερε ότι «στόχος του συμβουλευτικού ρήτορα είναι το ωφέλιμο και το βλαβερό, τους άλλους στόχους τους χρησιμοποιεί συμπληρωματικά: το δίκαιο ή το άδικο, το όμορφο ή το άσχημο». Ο συμβουλευτικός ρήτορας με τη δεινότητα του λόγου που τον διακρίνει, συμβουλεύει για εκείνα τα πράγματα που είναι αντικείμενο διαβούλευσης. Τέτοια είναι όσα από τη φύση τους ανάγονται στον ίδιο τον άνθρωπο, καθώς και αυτά που η αρχή της ύπαρξής τους εξαρτάται από τη δική του δύναμη». Ο Αριστοτέλης διευκρίνισε ότι ο συμβουλευτικός λόγος αναφέρεται σε θέματα που αφορούν την πόλη και τους πολίτες και τα οποία μπορούν να τεθούν σε δημόσια διαβούλευση ενώπιον των πολιτών. Τέτοιου είδους θέματα είναι τα δημόσια οικονομικά, ο πόλεμος και η ειρήνη, η φύλαξη της χώρας, οι εισαγωγές και οι εξαγωγές, καθώς και η νομοθεσία. Πρόκειται για θέματα κοινά της πόλης που σχετίζονται άμεσα με το καλό, το δίκαιο και το συμφέρον των πολιτών. Έπειτα, επισημαίνει ότι οι αποφάσεις που αφορούν τα κοινά θέματα και θέτουν ως στόχο το αγαθό κατευθύνονται σε αυτό με την διάθεση. Στο πλαίσιο αυτό ο ρήτορας θα πρέπει να αποτρέψει τους πολίτες από το κακό ή να τους προτρέψει προς το καλό αντίστοιχα, ενισχύοντας την πρόθεση τους, δηλαδή την επιλογή των πράξεων τους, η οποία θα έχει ως κοινό σκοπό την ευδαιμονία της πόλης και επομένως την ατομική τους ευδαιμονία. (Σωτηρία Τριαντάρη, *Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΣΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ*. Διαθέσιμο στο http://www.academia.edu/25510653/H_RHTORIKH_TOY_ARISTOTELH_STHN_HΘIKH_DIAΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ_TΟΥ_ΑΝΘΡΩΠΟΥ)

«Ο Αριστοτέλης βασίζει την ανωτερότητα του συμβουλευτικού λόγου στη ικανότητα του ρήτορα με τον προτρεπτικό ή αποτρεπτικό λόγο του να προσδιορίσει τη συμπεριφορά των πολιτών, η οποία εξωτερικεύεται δια της πρόθεσης τους με τις αποφάσεις που λαμβάνουν για τα κοινά σημαντικά ζητήματα της πόλης. Ο συμβουλευτικός λόγος του ρήτορα είναι χειραγωγικός για την απόκτηση της ευδαιμονίας της πόλης, του πολίτη ως άτομο και των πολιτών. Η ευδαιμονία ως απώτερος στόχος του συμβουλευτικού λόγου είναι το κοινό στοιχείο της Ηθικής και της Πολιτικής. Σύμφωνα με την αριστοτελική ηθική ο λόγος του ρήτορα απευθύνεται σε άτομα που είναι και πολίτες της πόλης με σκοπό την ηθική τους τελείωση, εφόσον η ευδαιμονία ως σκοπός του συμβουλευτικού λόγου είναι η συνδυασμένη με την αρετή, ή η αυτάρκεια στη ζωή, ή η πιο ευχάριστη, συνδυασμένη με ασφάλεια, ζωή, ή η αφθονία κτημάτων και προσωπικού συνδυασμένη με την ικανότητα να τα προστατεύει και να τα χρησιμοποιεί...» (Σωτηρία Τριαντάρη, *Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΣΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ*. Διαθέσιμο στο http://www.academia.edu/25510653/H_RHTORIKH_TOY_ARISTOTELH_STHN_HΘIKH_DIAΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ_TΟΥ_ΑΝΘΡΩΠΟΥ)

3.1 Το προοίμιο και οι λειτουργίες του στον συμβουλευτικό λόγο

Το προοίμιο είναι η αρχή του ρητορικού λόγου, ό, τι είναι ο πρόλογος στην ποίηση και το προαύλιο στην αύληση: όλα αυτά είναι αρχές, κάτι σαν άνοιγμα δρόμου σε αυτό θα ακολουθήσει. Το προαύλιο μοιάζει με το προοίμιο των επιδεικτικών λόγων, υπάρχουν οι αυλητές, οι οποίοι αφού πρώτα παίζουν ένα κομμάτι που ξέρουν να το παίζουν καλά, *το συνάπτουν τονικά με την αρχή του κομματιού που πρόκειται να εκτελέσουν*, με τέτοιο τρόπο πρέπει να γράφονται και οι επιδεικτικοί λόγοι: αφού πρώτα, ο ρήτορας, πει κάτι που του αρέσει, αμέσως πρέπει να περνάει στο προοίμιο και να κάνει τη σύνδεση με το θέμα του.

«Τα προοίμια των συμβουλευτικών λόγων συγκροτούνται από το υλικό που χρησιμοποιείται στα προοίμια των δικανικών λόγων· μόνο που στους συμβουλευτικούς λόγους η χρήση προοιμίων είναι, φυσικά, ελάχιστη. Πραγματικά: α) οι ακροατές ξέρουν περί τίνος είναι η συζήτηση, β) το θέμα δεν χρειάζεται καθόλου προοίμιο, εκτός και αν είναι χρήσιμο ή για τον ίδιο τον ομιλητή ή για τους αντιπάλους του, ή αν οι ακροατές δεν νομίζουν ότι το θέμα έχει τη σημασία που θέλει γι' αυτό ο ρήτορας, αλλά μεγαλύτερη ή μικρότερη, οπότε προκύπτει η ανάγκη ή να προσάψει ή να αποκρούσει κάποια κατηγορία, και ή να μεγαλώσει ή να μειώσει τη σημασία του θέματος. Για όλα όμως αυτά χρειάζεται προοίμιο· ή απλώς για διακοσμητικούς λόγους· γιατί αν ο λόγος δεν έχει προοίμιο, δίνει την εντύπωση ότι δουλεύτηκε πρόχειρα. Τέτοιο είναι το εγκώμιο του Γοργία για τους Ηλείους· δίχως, πράγματι, καμιά προετοιμασία, δίχως καμιά προηγούμενη κίνηση ο ρήτορας αρχίζει κατευθείαν: «Ηλιδα, πόλη ευτυχισμένη!». (Η λειτουργία των προοιμίων (exordium) στους ρητορικούς λόγους, από Αριστοτέλης, «Ρητορική», βιβλίο τρίτο, εισαγωγή, σχόλια, Μτφρ. Δ. Λυπουρλής, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2002. Διαθέσιμο στο http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B124/636/4091,18670/extras/activities/index0_01_eisagogi_proimiam/proimiam_rhitori_koi_logoi.html)

3.1 Ο συμβουλευτικός λόγος και οι χρήσεις του

Με το συμβουλευτικό λόγο ο ρήτορας έχει ως σκοπό να κατευθύνει, να συμβουλεύσει και να επιμορφώσει το ακροατήριο του. Για να καταφέρει αυτά τα τρία ο ρήτορας θα πρέπει να τον διακατέχουν τρία στοιχεία. Πρώτα, θα πρέπει να κατέχει πάρα πολύ καλά το θέμα για το οποίο θα μιλήσει. Έπειτα θα έχει γνώσεις σε πολλά γνωστικά πεδία,. Τέλος να καταφέρει με το λόγο του να επιδιώξει την ευδαιμονία του ακροατηρίου και γενικότερα του ευρύτερου κοινωνικού συνόλου. Για να πετύχει ο ρήτορας την προτροπή ή την αποτροπή, θα πρέπει να επιδιώξει με τον λόγο του τα δίκαια, τα νόμιμα, τα συμφέροντα, τα ωραία, τα ευχάριστα, τα εύκολα, τα δυνατά και τα αναγκαία. Ο ρήτορας προτάσσει το φυσικό δίκαιο, καθώς είναι πολιτική ευθύνη ενός πολιτικού να αποτελεί ο ίδιος πρότυπο με το λόγο ή τις πράξεις του. (Κωνσταντίνος Ι. Δάλκος, Χρίστος Ι. Δάλκος, Γεώργιος Π. Μανουσόπουλος, Νικόλαος Ι. Μπινόβας & Σπυρίδων Α. Παργινός. Ρητορικά κείμενα Β' ενιαίο λυκείου θεωρητικής κατεύθυνσης. Συγγραφείς)

«Σκοπός του πολιτικού ρήτορα είναι το συμφέρον, δηλαδή να υπερασπίζεται είτε τη διαφύλαξη των υπαρχόντων αγαθών, είτε να επιδιώκει την απόκτηση ωφέλιμων αγαθών για την πόλη, είτε να παρεμποδίζει με τα λόγια και τις πράξεις του οτιδήποτε βλαβερό και ασύμφορο επίκειται στο μέλλον για την πόλη. Ο ρήτορας ξεχωρίζει από αυτά που όχι μόνο λέει αλλά και πράττει, ενώ ο ορθός ή εσφαλμένος λόγος του χρωματίζουν τη στάση του απέναντι στο ακροατήριο και στα πράγματα της πόλης. Μαζί με το συμφέρον ο πολιτικός ρήτορας θα επιδιώξει το καλό, είτε προκαλώντας την ευφημία του ακροατηρίου για όσα ο ίδιος λέει ή έκανε στο παρελθόν, είτε αποδίδοντας τιμή και δόξα σε όσους ενήργησαν σωστά. Επιπλέον, ο λόγος του θα πρέπει να είναι ευχάριστος, δηλαδή να προκαλεί τη χαρά και όχι την οργή, το μίσος ή τον πόνο των ακροατών του. Ο λόγος του ρήτορα βελτιώνεται ακόμη περισσότερο, όταν επιχειρεί να παρουσιάσει με επιχειρήματα ότι όσα προτείνει πραγματοποιούνται εύκολα, σε γρήγορο χρονικό διάστημα και χωρίς έξοδα.» (Σωτηρία Τριαντάρη *ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ*. Διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/25508950/ΡΗΤΟΡΙΚΗ_ΚΑΙ_ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ_ΣΤΟΝ_ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ)

«Ο συγγραφέας της πραγματείας δεν περιορίζεται απλά στους στόχους που πρέπει να επιδιώξει ο ρήτορας με τη χρήση των επτά ειδών του λόγου. Παρουσιάζει ένα λεκτικό μοντέλο, στο οποίο το δίκαιο, το νόμιμο, το συμφέρον, καθώς και όσοι λεκτικοί στόχοι έχουν ήδη αναφερθεί μπορούν να επιτευχθούν με τη βοήθεια της γλωσσικής ικανότητας του ρήτορα, που βασίζεται στη σημασιολογική προσέγγιση του ζεύγους όμοιο- αντίθετο και της ισχύουσας εκπεφρασμένης κρίσης. Συγκεκριμένα παρατίθενται τα εξής γλωσσικά παραδείγματα για την υπεράσπιση του δικαίου:

α. Όπως είναι δίκαιο να ανταποδίδει κάποιος ευεργεσία σε όσους τον ευεργέτησαν, έτσι είναι δίκαιο να μη βλάπτουμε εκείνους που δεν μας έκαναν κακό (όμοιο).

β. Όπως ακριβώς είναι δίκαιο να τιμωρούμε όσους έκαναν κάτι κακό, έτσι αρμόζει και να ανταποδίδουμε την ευεργεσία σε όσους ευεργετούν (αντίθετο).

γ. Όχι μόνο εμείς μισούμε και κάνουμε κακό στους εχθρούς, αλλά και οι Αθηναίοι και οι Λακεδαιμόνιοι κρίνουν ότι είναι δίκαιο να τιμωρούν τους εχθρούς (εκπεφρασμένη κρίση). (Σωτηρία Τριαντάρη *ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ*. Διαθέσιμο στο https://www.academia.edu/25508950/ΡΗΤΟΡΙΚΗ_ΚΑΙ_ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ_ΣΤΟΝ_ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ)

Σε αυτά τα παραδείγματα αρχικά αναφάνεται η επικοινωνιακή πρόθεση του ρήτορα να κατανοήσει το ακροατήριο τι ακριβώς εννοεί ο ίδιος. Ύστερα υπερασπίζεται την πρόθεση του για το τι είναι δίκαιο, εδώ να πράξουν όλοι μαζί.

«Για την υπεράσπιση του νόμιμου παραθέτει τα εξής γλωσσικά παραδείγματα:

α. Όπως ακριβώς ο νομοθέτης τιμωρεί όσους κλέβουν με τις μεγάλες τιμωρίες, έτσι πρέπει να τιμωρούνται αυστηρά και όσοι εξαπατούν, διότι και αυτοί κλέβουν το μυαλό μας (όμοιο).

β. Εάν ο νόμος απαγορεύει να διανέμεται η δημόσια περιουσία, είναι φανερό ότι ο νομοθέτης έκρινε πως αδικούν και όλοι όσοι τη διανέμουν. Αν οι νόμοι επιβάλλουν να τιμώνται όσοι επιμελήθηκαν με σωστό τρόπο και δίκαιο τις κοινές

υποθέσεις, είναι φανερό ότι θεωρούν άξιους τιμωρίας όσους διέφθειραν τα δημόσια πράγματα (αντίθετο).

γ. Και δεν είμαι μόνο εγώ που ισχυρίζομαι ότι τον νόμο αυτόν τον έθεσε ο νομοθέτης για αυτό το σκοπό, αλλά και σε πρότερη περίπτωση, όταν ο Λυσιθείδης εξέφρασε απόψεις παραπλήσιες με αυτές που εγώ αναφέρω τώρα, οι δικαστές ψήφισαν τα ίδια σχετικά με το νόμο αυτό (εκπεφρασμένη κρίση)» (Σωτηρία Τριαντάρη *ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ*. Διαθέσιμο στο [https://www.academia.edu/25508950/ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ](https://www.academia.edu/25508950/ΡΗΤΟΡΙΚΗ_ΚΑΙ_ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ_ΣΤΟΝ_ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ))

Σε αυτά τα παραδείγματα ο ρήτορας προσπαθεί να δώσει στο ακροατήριο να καταλάβει, μέσα από μία εννοιολογική εμπειρία, τη σημασία και την αποδοχή που χρήζει να έχει το νόμιμο αλλά και την σχέση που έχει με την πραγματικότητα, η οποία παρουσιάζεται αντικειμενική και πραγματική από των ρήτορα.

«Για την υπεράσπιση του συμφέροντος ο συγγραφέας αναφέρει τα εξής γλωσσικά παραδείγματα:

α. Και όπως ακριβώς στους πολέμους είναι συμφέρον να παρατάσσουμε στην πρώτη γραμμή τους πιο γενναίους, έτσι και στην πολιτική ζωή αποδεικνύεται αποτελεσματικό να εξουσιάζουν το πλήθος οι πιο φρόνιμοι και πιο δίκαιοι (όμοιο).

β. Πράγματι, εάν αποδεικνύεται αποτελεσματικό να τιμώνται οι επιεικείς μεταξύ των πολιτών, θα ήταν συμφέρον να τιμωρούνται οι πονηροί (αντίθετο).

γ. Οι Λακεδαιμόνιοι, όταν νίκησαν τους Αθηναίους στον πόλεμο, θεώρησαν ότι είναι συμφέρον τους να μην υποδουλώσουν την πόλη εκείνων, και πάλι οι Αθηναίοι με τους Θηβαίους, ενώ μπορούσαν να ερημώσουν τη Σπάρτη, θεώρησαν ότι είναι συμφέρον τους να μην πειράζουν τους Λακεδαιμόνιους (εκπεφρασμένη κρίση).» (Σωτηρία Τριαντάρη *ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ*. Διαθέσιμο στο

[https://www.academia.edu/25508950/ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ](https://www.academia.edu/25508950/ΡΗΤΟΡΙΚΗ_ΚΑΙ_ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ_ΣΤΟΝ_ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ))

Με αυτά τα παραδείγματα φαίνεται η προσπάθεια του ρήτορα να κρίνει και να αποφασίσει για το συμφέρον των πολιτών. Η επικοινωνιακή του πρόθεση φαίνεται μέσα από τα «λογικά σχήματα» που χρησιμοποιεί, ώστε να καταφέρει να συνειδητοποιήσει το ακροατήριο πως το συμφέρον της πόλης σχετίζεται με την δύναμη των προτάσεων του.

3.2 Η επιχειρηματολογία ειδικών θεμάτων στον συμβουλευτικό λόγο

Ο πολιτικός άντρας και ρήτορας πρέπει να διαπραγματεύεται τα σημαντικά θέματα που είναι προς συζήτηση, τα οποία είναι η θρησκεία, ο νόμος, η οργάνωση της πόλης, οι συμμαχίες, οι συμφωνίες με άλλες πόλεις, ο πόλεμος, η ειρήνη και τα έσοδα του κράτους.

Σχετικά, λοιπόν, με τη θρησκεία και τα θρησκευτικά ζητήματα προβάλλονται τρεις όψεις του επιχειρήματος:

- Η προστασία των θεσμών που ήδη υπάρχουν

- Η ενίσχυση της αξιοπρέπειας των θεσμών
- Η μεγαλύτερη ταπεινότητα των θεσμών

Στην παρούσα επιχειρηματολογία διαφαίνεται μία από τις όψεις της αριστοτελικής διαλεκτικής, η *μετάληψη*. Η όψη αυτή είναι επιτυχής, εάν τα επιχειρήματα προβάλλουν το δίκαιο, το συμφέρον, το καλό και το δυνατό. (Κωνσταντίνος Ι. Δάλκος, Χρίστος Ι. Δάλκος, Γεώργιος Π. Μανουσόπουλος, Νικόλαος Ι. Μπονόβας & Σπυρίδων Α. Παργινός. Ρητορικά κείμενα Β' ενιαίο λυκείου θεωρητικής κατεύθυνσης. Συγγραφείς)

Σχετικά με την οργάνωση μίας πόλης, ο ρήτορας μέσα από το λόγο του πρέπει να αποτρέψει τρομοκρατικές επιθέσεις του πλήθους προς τους πλουσίους, ώστε να καταφέρει να κινήσει τους πλουσίους να δίνουν περισσότερα χρήματα για τις δημόσιες λειτουργίες. Επιπλέον, προτρέπει και να εκθειάζουν αυτούς τους πλουσίους, που δίνουν τα χρήματα τους. Αυτό που προσπαθεί, ουσιαστικά, να πετύχει ο ρήτορας είναι να προτρέψει όλους τους πλούσιους να χορηγούν την πόλη.

Εν συνεχεία, η πόλη και το κράτος θα πρέπει να τηρήσουν αυστηρά τους νόμους, οι οποίοι απαγορεύουν τον αναδασμό της γης και τη δέσμευση της περιουσίας. Ακόμη μία δημοκρατική πόλη πρέπει να αναγνωρίζει τη φιλοπατρία και τη γενναιότητα αυτών που σκοτώθηκαν στον πόλεμο, δημιουργώντας δημόσιο χώρο για την ταφή τους και την κοινωνική παροχή στα παιδιά τους.

Με τρόπο, λοιπόν, κοινωνικό, ανθρώπινο, αλλά και ηθικό και πολιτικό ο ρήτορας προσπαθεί να πείσει το ακροατήριο πάνω σε όλα τα θέματα και σε εκείνα που αφορούν τη σύμπραξη της συμμαχίας, τη διαφύλαξη της ειρήνης ή την προπαρασκευή για έναν επικείμενο πόλεμο. Η προσαρμογή της προτροπής ή της αποτροπής πρέπει να ενσωματώνεται στην ψυχολογία αλλά και στο ήθος του ακροατηρίου. Έτσι, για να υποστηρίξει μία συμμαχία θα μιλήσει με σαφήνεια και θα αναφέρει επιχειρήματα που θα μιλούν για την δικαιοσύνη και το αίσθημα μέριμνας που διακατέχει αυτούς που κάνουν τη συμμαχία. Αν όμως θέλει να εμποδίσει τη δημιουργία μίας συμμαχίας, θα αποδείξει πως η συμμαχία αυτή τη στιγμή δε χρειάζεται, πως οι σύμμαχοι δεν είναι δίκαιοι και πως έχουν επιφέρει πολλές συμφορές. (Κωνσταντίνος Ι. Δάλκος, Χρίστος Ι. Δάλκος, Γεώργιος Π. Μανουσόπουλος, Νικόλαος Ι. Μπονόβας & Σπυρίδων Α. Παργινός. Ρητορικά κείμενα Β' ενιαίο λυκείου θεωρητικής κατεύθυνσης. Συγγραφείς)

Τέτοιου είδους επιχειρήματα θα χρησιμοποιήσει για μιλήσεις και για θέματα που αφορούν την ειρήνη και τον πόλεμο. Τα επιχειρήματα που θα επιλέξει να προβάλλει θα πρέπει να είναι ισχυρά και πειστικά. Αν πρόθεση του είναι η έναρξη του πολέμου τα επιχειρήματα του πρέπει να είναι πολύ πιο δυνατά. *«Για παράδειγμα, όλοι νικούν στον πόλεμο, ή νικούν χάρη στην εύνοια των θεών ή χάρη στο πλήθος των στρατιωτών ή χάρη στα πολλά χρήματα ή εξαιτίας της ικανότητας και φρόνησης του στρατηγού και άλλα τέτοια, που παρέχουν τη δυνατότητα στην πρόταση να εμπλέκεται στο πλέγμα του δηλωτικού λόγου».* (Σωτηρία Τριαντάρη *ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ*. Διαθέσιμο στο

Πάνω στο θέμα των οικονομικών, ο ρήτορας θα πρέπει να υποστηρίξει την αρχή της ισότητας, σε περίπτωση που δεν υπάρχουν περιουσιακά στοιχεία. Κατανέμει την οικονομική επιβάρυνση ως εξής:

- Οι εισφορές καταβάλλονται με τη φορολογία
- Οι φτωχοί προσφέρουν τον εαυτό τους εάν υπάρξει κίνδυνος στην πόλη
- Οι πλούσιοι προσφέρουν χρήματα
- Οι τεχνίτες προσφέρουν όπλα

Στα συγκεκριμένα επιχειρήματα, δεν πραγματοποιούνται όλα μαζί. Είτε θα φορολογούνται όλοι με βάση την περιουσία τους, είτε θα υπάρχουν ξεχωριστές εντολές στα κοινωνικά στρώματα.

«Σε γραπτή μορφή, αναθεωρημένη και συμπληρωμένη, κυκλοφόρησαν συμβουλευτικοί λόγοι, καθώς συχνά οι πολιτικοί ρήτορες δημοσίευαν τις σημαντικότερες δημηγορίες τους θέλοντας και οι συγκεκριμένες προτάσεις τους και η ρητορική τους δεινότητα να γίνουν όσο το δυνατό περισσότερο γνωστές. Το ίδιο ισχύει και για πολλούς δικανικούς λόγους, που οι λογογράφοι συνήθιζαν να τους κυκλοφορούν ως δείγμα της ικανότητάς τους να υποστηρίζουν με επιτυχία τις θέσεις των πελατών τους.

Παρ' όλα αυτά, οι λόγοι που μας σώθηκαν από τον 5ο π.Χ. αιώνα είναι ελάχιστοι. Ξέρουμε ότι ο Θεμιστοκλής, ο Κίμων και άλλοι πολιτικοί ήταν λαμπροί ρήτορες· είναι μαρτυρημένο ότι ο Περικλής, όταν μιλούσε, «άστραφτε και βροντούσε και συντάραζε την Ελλάδα» (Αριστοφάνης)· όμως από τους λόγους που εκφωνήθηκαν την Πεντηκονταετία δε σώζεται ούτε ένας.[115] Τα πρωιμότερα δείγματα ρητορείας που έχουμε είναι οι Τετραλογίες του Αντιφώντα.» (Φάνης Κακρίδης, Αρχαιογνωσία και Αρχαιολογία στη Μέση Εκπαίδευση Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία. Διαθέσιμο στο http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/grammatologia/page_051.html)

4. Άλλοι συμβουλευτικοί ρήτορες

Τα πρώτα δείγματα ρητορικής τα συναντάμε στην Ιλιάδα του Ομήρου, όταν ο Αντήνορας περιγράφει πώς μιλούσαν ο Μενέλαος και ο Οδυσσεύς στην πρώτη πρεσβεία των Αχαιών στην Τροία. Ακόμα όταν ο παιδαγωγός του Αχιλλέα, ο Φοίνικας, ισχυρίζεται πως είχε εντολή να τον «διδάξει» όχι μόνο να πολεμά, αλλά και «να μιλεί στη σύναξη».

«Από τους πολλούς ρήτορες που διακρίθηκαν στην Αθήνα, από τα μέσα του 5ου έως και το τέλος του 4ου αι. π.Χ., οι Αλεξανδρινοί φιλόλογοι ξεχώρισαν δέκα, ως υπόδειγμα αττικής ρητορείας, και τους κατέταξαν σε έναν κατάλογο που λέγεται «Κανόνας των δέκα Αττικών ρητόρων». Τον κανόνα αυτόν διέσωσε ο Καικίλιος από τη Σικελία, ο οποίος έζησε κατά το πρώτο μισό του 1ου αι. μ.Χ. Σύμφωνα με τον κανόνα και την τάξη του, οι ρήτορες αυτοί ήταν: Αντιφών, Ανδοκίδης, Λυσίας, Ισαίος, Ισοκράτης, Υπερείδης, Λυκούργος, Αισχίνης, Δημοσθένης, Δείναρχος. (Διαδραστικά σχολικά βιβλία. Διαθέσιμο στο <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B120/550/3618,15501/>)

Εκτός από δύο, (Ισαίος και Δείναρχος), ήταν όλοι Αθηναίοι. Καλλιεργούνται και τα τρία είδη ρητορείας: η δικανική, που οδηγείται στην τελειότητα με το Λυσία, η επιδεικτική, με κορυφαίο τον Ισοκράτη, και η πολιτική (συμβουλευτική), με τους λαμπρούς ρήτορες Δημοσθένη, Αισχίνη, Υπερείδη και Λυκούργο, που κυριαρχούν από το 360 π.Χ. έως το 323 π.Χ., έτος θανάτου του Μ. Αλεξάνδρου.» (Διαδραστικά σχολικά βιβλία. Διαθέσιμο στο <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B120/550/3618,15501/>)

- Δημοσθένης (384-322 π.Χ.). Αποτελεί έναν από τους διασημότερους ρήτορες, ίσως ο διασημότερος αθηναίος ρήτορας. Γεννήθηκε στην Παιανία, μαθήτευσε στον Ισαίο, και μελέτησε το έργο του Θουκυδίδη, του Πλάτωνα και των παλαιότερων του ρητόρων. Όταν ήταν είκοσι ετών ξεκίνησε μια σειρά από δίκες, όπου ζητούσε να ανακτήσει την περιουσία του πατέρα του, που είχε πεθάνει όταν ο ίδιος ήταν επτά χρονών. Ήταν ρητοροδιδάσκαλος και λογογράφος, ύστερα λογογράφος και πολιτικός. Ο Δημοσθένης έζησε μια ζωή γεμάτη αγώνες, ιδιωτικούς και δημόσιους. ο ύφος του Δημοσθένη δε χαρακτηρίζεται εύκολα, καθώς η έμφυτη ρητορική του δεινότητα τον οδηγούσε να αλλάζει συνεχώς τρόπους, ακόμα και μέσα στον ίδιο λόγο. Ο Δημοσθένης χρησιμοποιεί την καθαρή αττική διάλεκτο. Οι μεταφορικές έννοιες, οι εικόνες και οι υπερβολές προσδίδουν στο λόγο του ύφος μοναδικό, ενώ το πάθος, η πειστικότητα, η ζωντάνια, η γλωσσική απλότητα και ο ειρωνικός τόνος αποτελούν γνωρίσματα της τέχνης του. Οι συμβουλευτικοί του λόγοι που σώθηκαν είναι πολλοί τρεις Φιλιππικοί, τρεις Όλυνθιακοί, ο Ύπερ Μεγαλοπολιτών, ο Ύπερ τής Ροδίων ελευθερίας, ο Περί ειρήνης κ.ά., όπως πολλοί είναι και οι δικανικοί του λόγοι που σώθηκαν και αφορούν πολιτικές διώξεις: ο Πρὸς Λεπτίνην, ο Κατὰ Ἀριστοκράτους κ.ά.

Από τα έργα του Δημοσθένη σώζονται 11 συμβουλευτικοί λόγοι, 27 δικανικοί, ένας επιδεικτικός Επιτάφιος για τους νεκρούς της μάχης στη

Χαιρώνεια, που ίσως να μην είναι δικός του,⁶ Επιστολές με πολιτικό περιεχόμενο, γραμμένες στα χρόνια της αυτοεξορίας του, και μια συλλογή από Προοίμια, ρητορικές εισαγωγές που μπορούν να χρησιμοποιηθούν με επιτυχία σε πολλούς λόγους.

- Αισχίνης (περ. 390-322 π.Χ.). Ο Αισχίνης είχε το χάρισμα της ευγλωττίας, ωστόσο δεν ήταν σπουδαγμένος ρήτορας ούτε λογογράφος. Επειδή δε διδάχθηκε τη ρητορική τέχνη, συχνά μιμείται άλλους ρήτορες. Ωστόσο, παρά το πομπώδες ύφος του, ο λόγος του είναι γοητευτικός, εύθυμος, σαφής και εύκολος στην παρακολούθησή του. Οι τρεις λόγοι του που σώθηκαν- ίσως χάρη στη διένεξή του με τον Δημοσθένη- έχουν αρετές όπως σαφήνεια, παραστατικότητα, μεγαλοπρέπεια, χιούμορ κ.ά. Παρόλα αυτά δε δικαιολογούν την υπερβολική εκτίμηση που του είχαν οι μεταγενέστεροι, ιδιαίτερα οι αττικιστές. Δοκίμασε, χωρίς επιτυχία, να εργαστεί ως ηθοποιός. Έπειτα εργάστηκε για ένα διάστημα ως γραμματέας, πήρε μέρος και διακρίθηκε σε πολεμικές επιχειρήσεις, κέρδισε την εμπιστοσύνη του Εύβουλου, ηγέτη όσων πίστευαν ότι η Αθήνα δεν έπρεπε να εναντιωθεί στους Μακεδόνες, και τελικά αφοσιώθηκε στην πολιτική.
- Υπερείδης (389-322 π.Χ.). Ήταν αθηναίος, μαθητής του Ισοκράτη, λογογράφος και πολιτικός. Από τους 50 και παραπάνω λόγους που μαρτυρείται ότι είχε γράψει διασώθηκαν σε παπυρικά ευρήματα σχεδόν οι έξι, πέντε δικανικοί για ιδιωτικές και δημόσιες υποθέσεις και ένας επιδεικτικός Επιτάφιος για τους νεκρούς του Λαμιακού πολέμου. Ο λόγος του εμπεριέχει πολυάριθμες μεταφορές και παρομοιώσεις, ενώ το ύφος του διακρίνεται για τα έξυπνα αστεία, την ειρωνεία και το σαρκασμό.
- Λυκούργος (περ. 390-325 π.Χ.). Ήταν αθηναίος πολιτικός και ρήτορας, μαθητής του Ισοκράτη και του Πλάτωνα. Από τους δεκατέσσερις λόγους που έχει γράψει, διασώζεται μόνο ένας ο *‘Κατὰ Λεωκράτους’*. Σε αυτόν κατηγορεί, με υπέρμετρη αυστηρότητα, ως προδότη τον Λεωκράτη, καθώς είχε εγκαταλείψει, μετά την ήττα στη Χαιρώνεια, την Αθήνα από φόβο πως θα την έπαιρναν οι Μακεδόνες. Ο Λυκούργος, όσον αφορά τον λόγο του, επηρεάζεται από τον Ισοκράτη. Αυτό φαίνεται από τη χρήση περιφράσεων, ζευγών από συνώνυμα, αφηρημένων ουσιαστικών κ.ά. (Διαδραστικά σχολικά βιβλία.

Διαθέσιμο

στο

<http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B120/550/3618,15501/>)

Επίλογος

Για τον Αριστοτέλη η ρητορική είναι απλά ένας τρόπος εφαρμογής της διαλεκτικής. Ο Αριστοτέλης σέβεται απόλυτα την στάση του Πλάτωνα απέναντι στην παραδοσιακή ρητορική, η οποία είναι ότι η ρητορική τέχνη δεν αποτελεί μία πραγματική τέχνη. Ο Αριστοτέλης ασκεί κριτική, ο ίδιος, στα ρητορικά εγχειρίδια, αφού ασχολούνται κυρίως με τον συναισθηματικό τομέα. Ωστόσο οι λόγοι εκφωνούνται και δημόσια. Καθώς, λοιπόν, οι λόγοι στο δικαστήριο, στην εκκλησία του δήμου και σε εορταστικές εκδηλώσεις έχουν, ιδίως μέσα σε ένα δημοκρατικό περιβάλλον, σημαντική επίδραση και συντελούν στην εξασφάλιση της ευδαιμονίας της πόλης, όποιος ενδιαφέρεται για το καλό της πόλης πρέπει να φροντίζει ώστε οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων, οι οποίες επηρεάζονται από τους λόγους, να εξελίσσονται βάση κάποιας ορθολογικότητας, ή τουλάχιστον να διασφαλίζεται σε αυτές η επιρροή των σκεπτόμενων δυνάμεων της πόλης, που προσανατολίζονται στο κοινό καλό.

«Τα περισσότερα πνευματικά επιτεύγματα της αρχαϊκής και κλασικής περιόδου συνδέονται άμεσα με την πόλη, την οργάνωση και τη σημασία της: τα έργα την υμνούν ή τη μεγαλύνουν (ωδές χορικής ποίησης, τραγωδίες, επιδεικτικοί λόγοι, ιστορία), αναφέρονται στη θεσμική ζωή (συμβουλευτικοί λόγοι), επικαλούνται πολιτικές κρίσεις ή δυσκολίες (κωμωδίες, δημηγορίες, Θουκυδίδης, Πλάτων, Αριστοτέλης). Η σκέψη όλων των διανοουμένων και των στοχαστών προστατεύει την πόλη και εγγυάται την ενότητά της. Στη συνέχεια, οι κατακτήσεις των Μακεδόνων, μολονότι σηματοδότησαν το τέλος του πολιτικού ιδεώδους της πόλεως-κράτους, ως ανεξάρτητου κέντρου εξουσίας, διατηρούν και συνεχίζουν το πολιτισμικό πρότυπο της Αθήνας». (Διαδραστικά σχολικά βιβλία *Οι Αττικοί Ρήτορες*. Διαθέσιμο στο <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B120/550/3618,15501/>)

Βιβλιογραφία

- Κωνσταντίνος Ι. Δάλκος, Χρίστος Ι. Δάλκος, Γεώργιος Π. Μανουσόπουλος, Νικόλαος Ι. Μπονόβας & Σπυρίδων Α. Παργινός. Ρητορικά κείμενα Β' ενιαίο λυκείου θεωρητικής κατεύθυνσης. Συγγραφείς
- ΠΛΑΤΩΝ: Μ. Ζ. Κοπιδάκης & Έλενα Πατρικίου, *ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ*: Δημήτρης Λυπουρλής & Δέσποινα Μωραΐτου. Φιλοσοφικός λόγος Πλάτων- Αριστοτέλης Γ' Τάξη γενικού λυκείου (θεωρητική κατεύθυνση)

ONLINE

- Σωτηρία Τριαντάρη, *Η ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΣΤΗΝ ΗΘΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ*. Αναρτήθηκε από το http://www.academia.edu/25510653/Η_ΡΗΤΟΡΙΚΗ_ΤΟΥ_ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ_ΣΤΗΝ_ΗΘΙΚΗ_ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ_ΤΟΥ_ΑΝΘΡΩΠΟΥ
- Σωτηρία Τριαντάρη *ΡΗΤΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΣΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ*. Αναρτήθηκε από το https://www.academia.edu/25508950/ΡΗΤΟΡΙΚΗ_ΚΑΙ_ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ_ΣΤΟΝ_ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ
- Ierhellas Hellas, Παρασκευή, 29 Ιουνίου 2012, *ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ : ΤΑ ΤΡΙΑ ΕΙΔΗ ΤΟΥ ΡΗΤΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ*. Αναρτήθηκε από το http://aioniaellinikipisti.blogspot.gr/2012/06/blog-post_9027.html
- ΡΑΜΑΝΤΑΝΗΣ ΝΙΚΟΣ, *ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ «Ο ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΣ ΘΕΑΙΤΗΤΟΣ ΥΠΟ ΤΟ ΠΡΙΣΜΑ ΤΗΣ ΡΗΤΟΡΙΚΗΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ»*. Αναρτήθηκε από το <http://ikee.lib.auth.gr/record/129873/files/ramantanis.PDF>
- *Η λειτουργία των προοιμίων (exordium) στους ρητορικούς λόγους*, από Αριστοτέλης, «Ρητορική», βιβλίο τρίτο, εισαγωγή, σχόλια, Μτφρ. Δ. Λυπουρλής, Ζήτρος, Θεσσαλονίκη 2002. Αναρτήθηκε από το http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B124/636/4091,18670/extras/activities/index0_01_eisagogi_proimia/ooimia_rhitorikoi_logoi.html
- Φάνης Κακρίδης, *Αρχαιογνωσία και Αρχαιογλωσσία στη Μέση Εκπαίδευση Αρχαία Ελληνική Γραμματολογία*. Αναρτήθηκε από το http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/grammatologia/page_051.html
- Διαδραστικά σχολικά βιβλία. Αναρτήθηκε από το <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGYM-B120/550/3618,15501/>

- Διαδραστικά σχολικά βιβλία. Αναρτήθηκε από το <http://ebooks.edu.gr/modules/ebook/show.php/DSGL-B124/636/4090,18654/>
- Αριστοτέλης, Ρητορική Βιβλίο Πρώτο. Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Δ. Λυπουρλής, 2002 Θεσσαλονίκη: Ζήτρος, σελ. 136-161. Αναρτήθηκε από το http://users.sch.gr/symfo/sholio/ekthesi/c_likiu/pitho_Aristotelis.htm#mtfrs
- Η αριστοτελική αντίληψη της ρητορικής. Christof Rapp. Αναρτήθηκε από το <http://www.ekivolos.gr/H%20aristotelikh%20ant;ilhpsh%20ths%20rhtorikhs.htm>